

Epikleza s povjesnog i teološkog gledišta.

Piše dr. O. Teofil Harapin.

SUMMARIUM:

Epiclesis historice et theologicæ considerata.

Introductio. Omnia dissidia facilius componuntur, quam illa in campo religionis, praesertim si ex rebus disciplinaribus dogmaticae differentiae excolantur. Dissidii auctores novos praetextus, ut dissidium iustificent, quaerunt. Sic processerunt dissidentes graeci, qui inde a saec. XIV. vim consecrationis in missae sacrificio ad solam epiclesim transtulerunt. Quapropter I. Exponitur doctrina catholica de formula consecrationis. II. Proponuntur difficultates contra hanc doctrinam et quidem § 1. Ut melius tota difficultas intelligatur, adducitur origo et pluralitas liturgiarum. § 2. Sermo fit de epiclesi, quae in diversis liturgiis invenitur. Distinguuntur epicleses in proprie dictas, quae specietenus doctrinae dissidentium favere videntur et improprie dictas, si secus. Utriusque classis specimina quaedam adducuntur. § 3. Difficultates a Patribus petitaeproponuntur. III. Diluuntur difficultates et quidem § 1. Documenta, ad quae provocant dissidentes, multo posteriora sunt aetate apostolica. Vetustissima documenta aliter loquuntur. § 2. Non obstantibus quibusdam difficultatibus, Patrum testimonia doctrinam catholicam comprobant. § 3. Verus sensus epicleseos proprie dictae exponitur. Conclusio: Necessitas infallibilis magisterii ex quibusdam deviationibus in liturgiis orientalibus ostenditur.

Uvod.

I iza najkrvavijih, najnepravednijih ratova može i između najzamrženijih država u razmjerno kratko vrijeme doći do mira, dapače i više, do međusobnog sporazuma i do prijateljstva a i saveza. Povijest obiluje takovim primjerima. Razlog toga nalazi se u tome, što se tuj radi o vremenitim, materijalnim probicima, gdje politika sudi, da je bolje zadržati nešto nego ništa. Sasvim drugačije biva na duhovnom polju, kad je borba za ideje i nazore na svijet. Opriječni pojmovi pojavljuju se kroz stoljeća i stoljeća pod novim oblicima, s novim argu-

mentima i svojataju samo za sebe prvenstvo. Povijest filozofije obiluje takvim primjerima. Pomislimo samo na tisućgodišnju borbu između materijalizma i spiritualizma. To isto opetuje se, ali u još jačoj mjeri na vjerskom polju. Tuj nema izmijenja, nema kompromisa, dok jedna stranka ne podlegne drugoj, dok se jedna stranka ne uvjeri, da ima krivo i ne prihvati istine, koju propovijeda druga stranka. Zašto? Zato, jer je borba ne za materijalne, već duhovne probitke, borba je za istinu ili dajbudi za nauku, koju neko drži istinitom. Dok se radi samo o različitoj disciplini, o prestižu, o vremenitim probicima, može i u Kristovoj crkvi doći do razmirica, može doći i do rascijepa, jer je i Kristova crkva sastavljena od pogrješivih ljudi, ali ovakove slabosti i trzavice obično brzo prestanu, ako nadvlada razbor i kršćanska ljubav i ako se borba ne prenese na polje dogmatsko. Nu nažalost biva, da rijetko kada začetnici raskola i razmirica ne posegnu bilo za kakovom razlikom u disciplini ili teološkim mnijenjem, pa iz njega prave dogmatsko pitanje, pa pod tom izlikom opravdavaju ružni čin slavohleplja ili nepokornosti protiv zakonitog crkvenog poglavara. I čim dulje traje raskol, tim više se naglasuju takove razlike i traže novi razlozi, koji bi opravdali držanje stranke, koja je skrivila raskol u Kristovoj crkvi. I zaista takovim je putem pošao Focije i njegovi pristaše. U prvim svojim listovima Focije nigdje ne izražava ikakvu nauku u rimskoj crkvi, koja bi imala biti povodom za odcijep. Dapače, u listu, kojega Grci zovu *ἐπιστολὴ ἐνθρονιστικὴ* na papu Nikolaja I. izrično piše, da veoma želi ostati u zajednici s Rimskom crkvom: »Quoniam vero omnium optima est fidei communio, maximaque omnium causa verae dilectionis: ut id cum vestra sanctitate purum et insolubile vinculum faciamus: censuimus nostram, vestramque fidem breviter tanquam in columna scribendam; inde orationes vestras fervidius, prompti usque attrahentes, nostrum in vos affectum explicantes«. Iza tih riječi slijedi ispo- vijest vjere, a zatim nastavlja: »Hanc igitur in scriptis fidei confessionem statuentes, et vestrae sacratissimae sanctitati res nostras ut in tabula exprimentes, et sermone commemorantes: quod saepe petivimus, indigemus orationibus vestris, ut Deum propitium ac benignum in his quae ge-

rimus, inveniamus.«¹ Nitko pametan ne će moći ustvrditi, da Fociju nisu bile poznate disciplinarne razlike između obiju crkvi, kao i pitanje o »Filioque«, kad je pisao ovo pismo. Slijedi dakle jedno od dvojega za Focija: Ako je držao, da je rimska crkva² pravovjerna u svojoj nauci, onda su njegova kasnija predbacivanja tek puka izlika za raskol — ako je pak držao, da je ova nauka kriva, onda je za ljubav patrijarške stolice bio spreman stupiti u zajednicu s krivovjercima. Dakle u nijednom slučaju nije iz ljubavi za pravovjerje navalio na rimsku crkvu. U drugom listu na istoga papu govori o različitim obredima i običajima, pa u tome ne vidi razloga za razdor. U tom listu još dosta jasno priznaje papinski primat, dok piše: »Demonstrantes autem nos obtemperare paternae vestrae charitati... assensi sumus ut synodice promulgaretur, ne posthac ad episcopatus sublimitatem confestim extolerentur, qui e laicis vel monachis crearentur, nisi per sacros deinceps gradus procederent... Canonum custodia a quovis bono debetur, magis vero ab iis qui divinae Providentiae dignatione alios regunt, omnium sane maxime quibus in horum numero primatus obtigit... Quare vestra debet amabilis beatitudo ecclesiasticam disciplinam ac modestiam in omnibus curae habens... eos qui sine commendatitiis litteris ad Romanam Ecclesiam hinc proficiscuntur, non temere ac fortuito recipere!...« Nadalje govori, da u Rim polaze oni, koji žele izbjeći njegovoj kazni: »Habent enim poenae effugium, Romam sub orationis obtentu proficisci.«³ Iz ovog lista slijedi: a) da je Focije izvršio papinski nalog, da se ima kanonom zabraniti onakovo ređenje, kakovo je Focije primio, što Focije ne bi sjegurao učinio, da nije papi priznavao prava na ovakove naloge. b) Papi priznaje, da imade primat među onima, koji upravljaju

¹ Migne: Patrologia graeca vol. 102/590. Navodim samo latinski tekst, jer je syima pristupačniji.

² Pod rimskom crkvom razumijevam ovdje rimski patrijarhat, koji je opsizao cijeli Zapad, a ne rimsku biskupiju, u kojoj za vrijeme Focija »Filioque« nije još bio uvršten u vjeroispovijest.

³ Migne, n. dj. vol. 102/615. U bilješci ispod teksta je dosta jasno dokazano, da se odlomak: »Canonum custodia i. t. d...« prem ga nesjednjeni ispuštaju radi očitog svjedočanstva za primat, ima smatrati zaista dijelom Focijevog lista, ier bez njega cijeli list je krnj. a osim toga imadu ga dva vatikanska kodeksa.

crkvom: c) Priznaje, da mnogi iz carigradske patrijaršije putuju u Rim i tuj traže vrhovnu odluku u stvarima, koje se tiču njihove crkve.⁴

Sve to ipak nije smetalo Focija, da kasnije navalj na Filioque i njegov umetak u vjeroispovjest; na papinski primat; na subotni post; na porabu mliječne hrane u prvoj sedmici korizmenoj; na klerički celibat; na podjeljivanje potvrde po samim biskupima u latinskim krajevima. Kad je kasnije Mihajlo Cerularije ponovio raskol, pronašao je cijeli roj razlika, koje mu služahu za optužbu latina. Nekoje od njegovih optužbi su upravo smiješne, a neke izravno lažne. No to ne smeta, samo kad mogu nekoga barem na oko potkrjepiti u njegovoj raboti protiv jedinstva crkve.

Međutim ni Focij ni Cerularij ne taknuše jedne razlike, koju tek kasnije grčki pisci iznose, a to je pitanje takozvane epikleze. U 14. stoljeću Nikola Kabazila i Simeon solunski, po svoj prilici izazvapni od zapadnjaka, koji boraviše na istoku, počеше izričito učiti, da se kruh i vino u sv. misi ne pretvaraju u tijelo i krv Gospodnju riječima Kristove ustanove, već posebnom molitvom, zazivom Duha Svetoga. Kabazila veli ovako: »Quod autem sermo Dōmini, qui de mysteriis in forma narrationis dicitur, sufficiat ad donorum sanctificationem, nullus neque apostolus nec doctor dixisse cernitur«. Simeon pak solunski piše ovako: »Evidens interea videtur non posse consecrari completum sacrificium ad quod non accedunt preces, quod non signatur sigillo et invocatione sancti Spiritus ut in sanguinem divinum Christi transmutetur«. ⁵ Kasnije je Marko Efeški to isto ponovio riječima: »Nos qui a sacris apostolis et eorum successoribus, doctoribus Ecclesiae, mysticae liturgiae expositionem accepimus, apud eorum nullum reperimus ab ipsis Dominicis verbis dumtaxat sanctificari et perfici Eucharistiae donum et in ipsum Dominicum corpus et sanguinem transmutari«. ⁶ Za dokaz poziva se na Klementovu, Jakobovu, Bazilijevu i Krizostomovu liturgiju. Kad je Leo XIII. 1894. enciklikom pozvao sve nesjedinjene kršćane k jedinstvu, od-

⁴ Za primat su i neke druge izjave, koje je sabrao Hergenröther: Photius, p. 336-40, napose ona iz Focijeve sinode 879.

⁵ Migne: P. G. 155/951.

⁶ Migne. P. G. 160/1080.

govorio je Antim, patrijarka carigradski, sinodalnom enciklikom 1895. na svoje vjernike, u kojoj veli, da je istočna crkva takoder željna јединства, ali prije treba da papinska crkva ukine svoje novotarije, koje je uvela poslije prvih sedam općenitih sabora. Među ostalim piše enciklika: *Ἡ μία, ἅγια, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῶν ἐπὶ τὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων παρεδέχεται, ὅτι τὰ τιμια δῶρα καθαγιαζονται μετὰ τὴν εὐχὴν τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς εὐλογίας τοῦ ἱερέως, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀρχαῖα τυπικὰ τῆς Ρώμης καὶ τῶν Γαλλῶν, ὕστερον ὁμως ἐκαινοτόμησε καὶ ἐν τούτῳ ἡ παλαικὴ Ἐκκλησία, ἀποδεξαμένη αὐθαίρετως τὴν καθαγιασιν τῶν τιμίων δώρων ὡς γινομένην σὺν τῇ ἐκφωνήσει τῶν Κυριακῶν λογίων: „Δάβετε φάγετε· τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου“ καὶ „Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου“.⁷*

»Једна, sveta, katolička i apoštolska crkva sedam općenitih sabora primila je, da se časni darovi posvećuju molitvom sa- ziva Duha Svetoga po blagoslovu svećenikovom, kako svjedoče stari rimski i galikanski obrasci, a ipak je kasnije i u tome papinska crkva uvela novotariju odredivši svojevoljno posvetu časnih darova, kao da biva po izgovoru riječi Gospodnjih: »Uzмите једите: ovo je tijelo moje« i: »Pijte iz njega svi: Ovo je krv moja«.⁸

Iz svega toga razabiremo, da danas zaista postoji razlika u nauci o posveta euharistije između nesјedinjene i katoličke crkve. Za prilike u kojim živimo, nije indiferentno, da li tu stvar dobro poznajemo ili ne. Majstorsko djelo o tome napisao je kod nas franjevac Dr Marković,⁹ ali kako je iza tog djela otkriveno i nekoliko novih dokumenata i izašlo brojnih učenih djela, ne će biti na odmet ni ova moja rasprava.

⁷ „Ἐγκύκλιος Πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολὴ . . . . τοῦ ἁγιοτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως“. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1895. стр. 9.

⁸ Ovdje se ta enciklika postavlja na stanovište glasovite ispovijesti vjere od Petra Mogile 1642. i istočno-grčke sinode u Jeruzalemu 1672., koje niječu svaki upliv Kristovih riječi u posveti, a svu silu pretvorbe stavljaju isključivo u epiklezu. (cfr. Kimmel: Monumenta fidei eccles. orient. Jenae 1850, vol. I. p. 180). Međutim u Rusiji, u Kijevu naime, ova grčka nauka nije bila prihvaćena sve do god. 1690. (cfr. Salaville: Eucharistique (Épiclèse) u: A. D'alès: Dictionnaire Apologetique de la foi catholique. Paris 1911. sq. col. 1594).

⁹ Dr. Ivan Marković: O eukaristiji s osobitim obzirom na epiklezu. Zagreb 1893.

I. Nauka katoličke crkve.

Općenita je nauka u katoličkoj crkvi, da se kruh i vino u žrtvi mise pretvaraju u tijelo i krv Kristovu je d i n o riječima ustanove na posljednjoj večeri. Tu nauku izriču gotovo svi katolički teolozi. Kakav je smisao i ulogu imala i ima epikleza, govorit ćemo kasnije. Ova se nauka katoličkih teologa osniva poglavito na evanđeljima i poslanici Pavlovoj Korinćanima. Matej imade ovaj izvještaj: »I dok večeraše, uze Isus hljeb i blagoslovi i prelomi i dade učenicima svojim i reče: Uzmite i jedite: ovo je tijelo moje. I primivši kalež učini zahvalu i dade im veleći: Pijte iz njega svi. Ovo je krv moja novoga zavjeta, koja će se proiliti za mnoge u oprostjenje grijeha«. (Mt. 26, 26—28). Slično imade i Marko (16, 22—24)). Luka pak ovako izvješćuje: »I primivši kruh učini zahvalu i prelomi i dade im veleći: Ovo je tijelo moje, koje se daje za vas: to na moj spomen. Slično i kalež, pošto je dovečerao, veleći: Ovaj je kalež novi zavjet u mojoj krvi, koja će se za vas proiliti« (22, 19—20). Sv. Pavao pak piše ovako: »Ja naime primih od Gospoda što i predah vama, da je Gospod Isus u noći kad bi izdan, primio kruh i čineći zahvalu prelomio i rekao: Uzmite i jedite: ovo je tijelo moje, koje će se za vas predati: to činite na moj spomen. Slično i kalež pošto je dovečerao, veleći: Ovaj je kalež novi zavjet u mojoj krvi: ovo činite kolikogod puta ćete piti na moj spomen. Kolikogod puta ćete naime jesti ovaj kruh i piti kalež: oznanjivat ćete smrt Gospodnju, dok ne dođe«. (I. Kor. 11, 23—26). Dakle u sv. Pismu nema nikakvih drugih riječi, kojima je Krist posvetio kruh i vino osim onih ustanove. Jedva nam je shvatljivo, ako se druga formula osim ovih riječi tražila za posvećenje, da su sva tri evanđelista pa i Pavao upravo ono, što je najglavnije, zašutili. Lako je reći, da su evanđeliste, a s njima i Pavao tek naveli ustanovu euharistije, a formulu posvećenja da su apostoli usmeno predali vjernicima, ali gdje su dokazi? Istina, sv. Pavao završuje ovu glavu riječima: »Ostalo ću urediti, kada dođem« (11, 34), ali ove se riječi, kako razabiremo iz cijelog verza, odnose na bratšku gozbu ili agape. Kad bi apostoli predali drugu formulu za posvetu euharistije, morala bi nam ova biti dobro poznata iz predaje, jer se radi zaista o jednoj velikoj tajni kršćanstva. A

da li je tome doista tako? Kasnije ćemo vidjeti, da predaja govori drugačije.

Jedino to, što se i sv. Pismo i predaja podudarahu, tumači nam činjenicu, da je crkva katolička o tom pitanju na svim saborima do florentinskoga šutjela. Dapače i na lionskom saboru 1274., kad se radilo o sjedinjenju s grčkom crkvom, nije palo nikakvo pitanje o toj stvari. Znak, da su u tome jedna i druga crkva bile u skladu. Kako već gore spomenuh, pitanje o formuli posvete počelo se pretresivati istom u 14. stoljeću. Kakav su stav pri tome onda zauzeli neki Grci i kakav drže danas, spomenuh malo prije. Nije dakle čudo, što su katolici grkoistočnjacima u saboru florentinskom postavili zahtjev, da se izjasne. Istočnjaci su bili ispočetka uzburjeni, jer zaista nisu znali u prvi mah što da odgovore, pošto nisu mislili, da će to pitanje doći na red. Nakon različitih sastanaka, rasprava i razjašnjenja dade Besarion izjavu, prama kojoj Grci iskazaše, da i oni vjeruju »da božanstvene riječi našega Gospoda . . . posvećuju darove«, i da je nauka sv. Ivana Zlatousta »da riječi Gospodnje promijenjuju i pretvaraju kruh i vino u pravo tijelo i krv Isukrstovu i da je u onim božanstvenim riječima Spasiteljevima sva krepost, koja pretvara.«¹⁰ Grci su se ipak opirali, da se u dekret ujedinjenja unese, da posveta u euharistiji biva samim riječima Isusovim, veleći, da bi to nanese nepravdu istočnoj crkvi, jer bi izgledalo, kao da je ona prije nešto drugo naučavala. Ako dakle nije ova nauka unešena u dekret ujedinjenja, učinjeno je to jedino zato, da se istočnjaci ne uvrijede, a ne zato, kao da ta nauka nije bila dovoljno utvrđena. Međutim nije Eugenije IV. kasnije propustio, da se ta nauka izrično ne navede u dekretu na Armence. U tom dekretu stoji: »Forma ovoga sakramenta su riječi Spasiteljeve, kojima je ugotovio taj sakrament: svećenik bo govoreći u osobi Kristovoj ugotavlja taj sakrament. Silom bo ovih riječi pretvaraju se substancija kruha u tijelo Kristovo, a substancija vina u krv.«¹¹ To isto ponovljeno je u dekretu na Jakobite, samo što je tuj izričito navedena formula iz rimskog misala uz riječi: »nullatenus du-

¹⁰ Mansi: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Florentinae 1759. sq. tom. 31/1045.

¹¹ Denzinger-Banwart: *Enchiridion Symbolorum*. Friburgi Brisgoviae 1921¹³ nro 698.

bitandum est, quin post praefata verba consecrationis corporis a sacerdote cum intentione conficiendi prolata, *in* verum Christi corpus transubstantietur.¹² Ova formula je ona, veli dekret, koju je crkva Rimska, utvrđena naukom i ugledom apostolskim uvijek običavala upotrebljavati.

U Tridentinskom saboru izražava se katolička crkva ovako: »Semper haec fides in ecclesia Dei fuit, *s t a t i m* post *c o n s e c r a t i o n e m* verum Domini nostri corpus verumque ejus sanguinem sub panis et vini specie una cum ipsius anima et divinitate existere.¹³ Istina, ovdje se ne govori ništa, kako se ta konsekracija obavlja, ali pretpostavlja kao poznato, da to biva riječima ustanove. Ovdje se dakle samo naglasuje, da je odmah iza tih riječi Krist prisutan u sakramentu.

A i kasnije su pape ovu nauku istočno-sjedinjenima strogo nalagali, kao Benedikt XIII. i Pijo VII. Melkitima, a synoda rusinska u Zamošču 1720., i jedna maronitska 1736. odobriše i priznaše katoličku nauku u formi pretvorbe.¹⁴

Iz svega toga razabiremo, ako i nije ova nauka o formi pretvorbe vjerski članak, da bi katolik grdno zabrazdio, kad bi nakon svega toga htio protivno tvrditi ili popuštati od te nauke. Pravom bo katolički teolozi tvrde, da je ta nauka »proxima fidei.¹⁵

II. Poteškoće u ovoj nauci.

Velika poteškoća protiv dosada izložene nauke katoličke crkve iznaša se iz različitih liturgija, bilo istočnih, bilo zapadnih, u kojima se nalazi posebna molitva, koju Grci naziviju epiklezom. Druga poteškoća iznaša se iz nekih, na oko nejasnih izjava sv. Otaca. Da ne bi tko pomislio, da su nam te poteškoće nepremostive, iznijet ćemo glavne stvari jednog i drugog reda, a konačno ćemo dati odgovor na te poteškoće. Da ipak cijela rasprava bude što potpunija, dužnost mi je, da prije

¹² Ibid. nro 715.

¹³ Ibid. nro 876.

¹⁴ Fr. Salaville, l. c. i Marković, n. dj. str. 84.

¹⁵ Malo žudno dakle zvuče riječi: »Dacchè la Chiesa non ha stabilito niente di positivo intorno alla parte dell' epiclesi, si potrebbbe lasciare in santa pace l'agitata questione, tanto più che il canone della liturgia romana conviene con quello della Chiesa orientale«. (Roma e l'Oriente 1911. p. 241.). Članak, u kome se to nalazilo, bio je radi toga od crkvenog učiteljstva osuđen. (Acta Apost. Sedis, 1911 t. 3. p. 119.)

svega ukratko za one čitaoce, koji ne imadoše zgođe, da se time posebno bave, iznesem pregled raznih liturgija, a za tim ćemo govoriti o poteškoći iz epikleze i napokon o onima iz sv. Otaca.

§ 1. Pregled različitih liturgija.

Po sebi je jasno, da se sv. misa nije odmah od početka obavljala svuda i jednako kao danas. Glavna stvar je kod sv. mise pretvorba, posveta kruha i vina i sv. pričest. Jedno i drugo može se obaviti u par minuta. Nu to sjegurno ne bi dolikovalo tolikom otajstvu. Zato su već sjegurno apostoli s tim činom sjedinili različite molitve, uzete iz židovskog bogoslužja.

Da li su apostoli već u ono doba sastavili zajednički obrazac, sličan onomu, što ga danas nazivljemo kanon mise, oko kojega bi se onda vrstale druge molitve, ne znamo stalno. Neki pisci vide razlog za pomanjkanje dokumenata iz prvih triju stoljeća ili u tome, što je postojala takozvana »disciplina arcani«, pak su stoga svećenici morali znati tu molitvu na pamet; ili u tome što su takovi obrasci bili napisani u samom jednom primjerku za svaku pojedinu crkvu, pa su takove knjige bivale za vrijeme progonstva uništene od progonitelja ili pak od samih kršćana, samo da ne dođu u ruke pogana. Nu bilo tome, kako bilo, jedno je stalno, naime, ako je i opstojao takav obrazac, da su pojedini biskupi imali mnogo veću slobodu oko mijenjanja toga obrasca, nego li danas. Jedino tako se može protumačiti ona raznolikost i u samom kanonu u različitim liturgijama. Ta sloboda je uzrok, da su mogle nastati tolike liturgije na Istoku i Zapadu.

A) Na Istoku. Tuj imademo dva centra, iz kojih su potekle različite liturgije: Antiohijska i Alexandrijska. Antiohijskoj liturgiji je podloga u takozvanim Constitutiones Apostolorum. Kasnije ćemo vidjeti u glavnom njihov tekst Missa, kako se nalazi u tim konstitucijama, ne služi se nigdje, ali su se iz nje razvile druge liturgije, i to: a) Liturgija Sv. Jakova, koja se zove i jeruzolimska, a dijeli se u grčku, sirsku i maronitsku. b) Liturgija kaldejska, koja se opet dijeli u nestorijsku u Perziji i Mezopotamiji i malabarsku u Indiji. c) Carigradska ili bizantinska, koja se zove i Krizostomovom. Ta je kod nas

najviše poznata, jer se njome služe Grci, Rumunji, Rusi, Srbi, Bugari, kao i naši unijati; dašta Slaveni u slavenskom jeziku.
d) Armenska, kojom se služe armenci.

Aleksandrijskoj liturgiji je podloga takozvana liturgija sv. Marka, koja se također više ne upotrebljava, ali iz nje nastadoše: a) koptička liturgija po sv. Ćirilu Aleksandrijskom, sv. Grguru Naziazenskomu i sv. Baziliju. Ova zadnja ne smije se zamijeniti sa onom carigradskom po sv. Baziliju, koja je u porabi samo na neke svečane dane. b) Etiopska ili abisinska.

B) Na Zapadu. Pako na Istoku, tako možemo i na Zapadu podijeliti liturgiju na dvije glavne grupe, t. j. na onu a) starorimsku i b) na galikansku. Starorimska upotrebljavala se u srednjoj Italiji, a od nje je zavisila i latinska Afrika. Galikanska liturgija u širem smislu obuhvaća ambrozijansku ili milansku u sjevernoj Italiji; mozarapsku u Španjolskoj; celtsku, koja je bila u porabi u Engleskoj, Škotskoj i Irskoj, a galikanska u užem smislu je ona, koja je bila u porabi u Galiji, t. j. današnjoj Francuskoj. Ova se u IX. i X. stoljeću slila sa starom rimskom u jednu, i tako nastade jedna liturgija rimska, koja je prevladala po cijelom Zapadu. Kakove su bile razlike između tih liturgija i kakav im je bio razvitak, ne spada ovamo. Ja sam ih naveo jedino radi lagljega razumijevanja onoga što slijedi.¹⁶

Nadovezujem samo još to, da je etiopska i sirska liturgija veoma bogata na izboru. Tako imade etiopska liturgija Spasiteljeva (Salvatoris), apostolska (apostolorum), sv. Ivana, sv. Bazilija, sv. Atanazija, Bl. Djevice Marije, Grgura armenskog, Dioskorova, sv. Ivana Krisostoma, sv. Ćirila, sv. Grgura aleksandrijskog, 318 nicejskih otaca, sv. Epifanija i Jakova iz

¹⁶ Glavna djela, koja donose izvore jesu: E. Renaudot: *Liturgiarum orientalium collectio*; vol. II. Paris 1716; g. 1847. drugo izdanje u Frankfurtu. F. E. Brightman: *Liturgies Eastern and Western*, Oxford 1896. Tko želi u kratko pregled razvitka liturgije, neka uzme: L. Duchesne, *Origines du culte chrétien*, Paris 1898; Maximilianus princeps Saxoniae, *Praelectiones de liturgiis orientalibus*, Friburg 1908-13; C. Callewaert, *Liturgicae institutiones*. Brugis 1919. I. Schuster: *Liber sacramentorum, note storiche e liturgiche sul messale romano*. Torino-Roma 1919 (Marietti izdavač). Dosada je izašlo 6 svezaka. Cabrol: *Les origines liturgiques*. Paris 1906. Osobite su važnosti s kritičkog gledišta njegovi »Appendices« od 191--372 stranice, gdje je navedena i gotovo sva znamenitija literatura. Navlastito važno djelo je Dom P. Cagin: *L'euchologie latine*, vol. 2 *L'eucharistia*. Paris 1912. (u Rimu knjižara Desclée).

Saruge. Dakle nije dosta reći samo: etiopska liturgija, nego valja navesti i to, koja se između tih liturgija upravo misli, pošto su različne jedna od druge. To isto vrijedi, ali u još obiljnijoj mjeri o sirsskoj liturgiji. Tuj imamo ove liturgije: sv. Jakova (jednu manju, drugu veću), sv. Siksta, sv. Petra (dvije!), sv. Ivana evanđeliste, dvanaestorice apostola, sv. Marka, Klementa rimskog, sv. Dionizija, sv. Ignacija, sv. Julija pape, sv. Eustata antiohijskog, sv. Ivana Krizostoma, Marute, sv. Ćirila, Dioskora, Filoksena bagdadskog (dvije!), Filoksena hierapolskog, Severa antiohijskog, Jakova Baradaja, Jakova iz Botne, Jakova edesenskog, Matije Pastora, Mojsije Bar-Cephās, Ivana basorskog, Mihaela antiohijskog i druge. Već iz ovoga nabrojanja možemo zaključiti, kako su tamošnji biskupi, a i drugi rado sastavljali liturgije, pa prema svojoj uvidavnosti ili neuvidavnosti štošta prekrajali, nadovezivali i svojim liturgijama davali za početnike: Spasitelja, kojega apostola ili dapače svih dvanaest zajedno ili koju drugu znamenitu ličnost. Dašta, da ima tu i tragova pojedinih hereza i drugih nazora. Tako n. pr. Marutova liturgija naglasuje kvasni kruh, kad piše: »panem fermentatum accepit in manus suas puras«...; a misa u takozvanom Testamentum Domini odiše monarhijanizmom. No to nas ovdje ne zanima, pa zato prelazimo na našu stvar.

§ 2. Epikleza.

Riječ *ἐπίκλησις* znači priziv, saziv, lat. invocatio. Poglavito pak epikleza naznačuje molitvu ili zaziv Boga, da pretvori kruh i vino u tijelo i krv Kristovu i da uživanje ovog otajstva bude na probitak onima, koji ga primaju. Nu danas je ova riječ kod nesjedinjenih istočnjaka zaprimila još uže značenje. Ona bo naznačuje molitvu upravljenu samo na Duha Svetoga, kojem se moli, da on pretvori kruh i vino u tijelo i krv Kristovu. Ta se molitva u mnogim liturgijama nalazi iza riječi ustanove, pa je to dalo povoda, da su Grci počeli nijekati pretvorbu silom riječi Kristovih, a počeli tvrditi, da je ta molitva formula pretvorbe. Velika je dakle pogriješka, kada neki bogoslovi i liturgiste hoće, da vide epiklezu u svakom ulomku, koji se nalazi u kanonima, gdje se čini saziv Božjeg blagoslova na darove. Na takav način je lako govoriti o epi-

klezi u svim liturgijama, no je li to opravdano? Dajmo riječima njihovo pravo značenje, pa ne će biti toliko natezanja. Gdje god se dakle ne izgovara molba, u kojoj se nakon riječi ustanove traži, da Duh Sv. pretvori kruh i vino u tijelo i krv Gospodnju, tuj nema ni govora o epiklezi. Međutim, kako danas većina liturgista govori o epiklezi i u širem smislu, t. j. imajući na umu i one molitve, gdje se priziva Duh Sv. u drugu koju nakanu, a ne baš za pretvorbu, ostat ću i ja kod toga naziva, pa ćemo za to podijeliti epiklezu u pravu i nepravu.

A) **P r a v a e p i k l e z a** nalazi se gotovo u svim istočnim liturgijama od IV. stoljeća pa sve do danas. Ajde dakle, da vidimo barem neke od njih. Već sam prije spomenuo, da se Marko Efežanin poziva na Klementovu, Jakobovu, Bazilijevu i Krizostomovu liturgiju.

a) O liturgiji sv. Klementa piše taj Marko ovako: »U liturgiji bo sv. apostola, napisanoj od Klementa, poslije pripovijedanja o Gospodnjim čudesima i djelima, i osim toga muke, uskrsnuća, povratka u nebo, ovako stoji do riječi napisano: *Memores igitur eorum quae propter nos passus est, gratias agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum debemus, sed quantum possumus, et ejus statutum adimplemus. In qua enim nocte tradebatur, accipiens panem in sanctas et immaculatas suas manus et elevatis oculis ad te Deum ac Patrem suum, fregit, deditque discipulis suis dicens: Accipite ex eo, comedite: Hoc est corpus meum quod pro multis comminuitur in remissionem peccatorum. Similiter et calicem ex vino et aqua temperatum sanctificavit, deditque ipsis dicens: Bibite ex eo omnes: hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem. Memores igitur passionis ejus... afferimus tibi Regi ac Deo panem hunc, et hunc calicem, gratias tibi per eum agentes, quod nos dignatus fueris astare coram te, et tibi sacrificare. Et te rogamus, ut propitio serenoque vultu respicias haec proposita bona coram te, tu qui nullius indiges Deus: et tibi complacitum sit in eis ad honorem Christi tui, et mittere digneris*

sanctum tuum Spiritum super hoc sacrificium, testem passionum Domini Jesu, ut efficiat panem hunc corpus Christi tui: et calicem hunc sanguinem Christi tui. Ovo su naime apostoli po pisanju blaženog Klementa predali Crkvi.

b) Liturgija sv. Jakova: »Božanstveni pak Jakov, prvi jeruzolimski biskup, prvoga i velikoga biskupa [misli naime na Isusa Krista] zajedno brat i nasljednik, izlažući (*ἐκπυθέμενος*) i on sam tajnovitu liturgiju, poslije izgovora riječi Gospodnjih piše ovako: Memores igitur et nos peccatores... Miserere nostri, Deus... et dimitte super nos et super haec sancta dona proposita Spiritum tuum sanctissimum Dominum vivificum... ipsum Spiritum tuum sanctissimum demitte nunc quoque, Domine, in nos, et in haec dona sancta proposita, ut superveniens, sancta et bona et gloriosa tua praesentia sanctificet et efficiat hunc panem corpus sanctum Christi tui et calicem hunc pretiosum sanguinem Christi tui«.

c) Liturgija sv. Bazilija. Malo dalje iza riječi Gospodnjih nastavlja: »Ideo, Domine sanctissime; et nos peccatores... confidentes appropinquamus sancto altari tuo et proponentes antitypa id est *configuralia* (*τὰ ἀντίτυπα*) sancti corporis et sanguinis Christi tui, te obsecramus et postulamus, Sancte sanctorum, beneplacita benignitate, venire Spiritum sanctum tuum super nos et super proposita munera ista, et benedicere et sanctificare et ostendere (*ἀναδείξαι*) panem quidem istum, ipsum honorificum corpus Domini, Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, qui effusus est pro mundi vita«.¹⁷

d) Liturgija sv. Ivana Krizostoma. I ova liturgija ima iza riječi Gospodnjih ovakovu molitvu: Offerimus tibi rationabile ac incruentum hoc sacrificium, et precamur, et supplicamus, et deprecamur, ut mittas Spiritum sanctum tuum super nos et super haec apposita munera: et fac panem istum quidem pretiosum corpus Christi tui: et quod est in calice isto

¹⁷ Prepisao sam latinski tekst, kako stoji kod Migne, ali je to očito pogrešan, jer iza prvog: Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, grčki tekst ima još ove riječi: τὸ δε ποιήριον τοῦτο αὐτὸ τὸ τιμιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς = et poculum istud ipsum honorificum sanguinem Domini et Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui effusus est pro mundi vita.

pretiosum sanguinem Christi tui, permutans (*μεταβαλὼν*) sancto Spiritu tuo«. ¹⁸

K ovim liturgijama, na koje se poziva Marko efeški, na-
dovezujem još ove druge:

e) Liturgija zvana Spasiteljeva (Salvatoris): »In illa nocte, qua prodiderunt eum, accepit panem in manus suas sanctas et beatas ac immaculatas, gratias egit, benedixit, fregit et dedit discipulis suis (narrans) dicendo: Accipite, comedite hic panis corpus meum est, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum; et cum hoc feceritis, commemorationem mei facite. Similiter quoque calicem vini postquam coenati essent, miscens, gratias agens, benedicens et sanctificans, dedisti illis verum sanguinem tuum, qui effusus est pro peccatis nostris. Nunc igitur, o Domine, memores sumus et resurrectionis tuae, confidimus tibi et offerimus tibi panem et calicem, gratias agentes tibi. Tibi soli qui a saeculo (es) Salvatoris Deus. Quoniam tu iussisti nos, ut stemus coram te et tibi instar sacerdotum ministremus. Propter hoc nos quoque servi tui, Domine: Rogamus te, Domine. Et supplicamus tibi, ut mittas Spiritum Sanctum et virtutem super hunc panem et super hunc calicem (ut) efficiat corpus et sanguinem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi in saecula saeculorum«. ¹⁹

Na to izgovara narod: »Domine miserere nostri: Domine miserere nostri: Domine propitius esto nobis«. Upozorujem ovdje na nagli prelaz iz treće osobe na drugu: dedisti illis verum sanguinem tuum... a osobito na gotovo posvemašnje iščezavanje posvetne formule nad vinom.

f) Liturgija etiopska zvana apostolska (apostolorum): »Ea ipsa nocte in qua traditus est, accepit panem in manus suas sanctas, beatas et immaculatas, aspexit in caelum, ad te Patrem suum, gratias egit, benedixit, sanctificavit, et dedit discipulis suis dicens: Accipite, manducate ex eo vos omnes: Hic panis est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum. Amen. Narod: »Amen, Amen, Amen. Credimus

¹⁸ Migne P. G. 160/1079 — 1083.

¹⁹ Ludolf, o. c. p. 341.

et certi sumus, laudamus te Domine Deus noster, hoc est vere, et ita credimus, corpus tuum«. — Svećenik: »Similiter calicem gratiarum actionis benedixit et sanctificavit et dixit illis: Accipite, bibite ex eo vos omnes. Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur, pro redemptione multorum. Amen.« Narod neka rekne ka kaležu: »Amen. Vere est sanguis tuus, credimus.« Svećenik: »Et quotiescumque id feceritis memoriam mei facietis«. Narod: »Mortem tuam annuntiamus Domine, et resurrectionem tuam sanctam credimus, ascensionem tuam et adventum tuum secundum: rogamus te Domine Deus noster: hoc vere ita esse credimus«. Svećenik: »Nunc etiam Domine memoriam agentes mortis et resurrectionis tuae, offerimus tibi hunc panem et hunc calicem: quod per ea dignos fecisti nos standi coram te, tibi que sacerdotale ministerium exhibendi. Rogamus te Domine et deprecamur te, ut mittas sanctum Spiritum et virtutem super hunc panem et super hunc calicem, faciatque utrumque corpus et sanguinem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi in saecula saeculorum. Amen.«²⁰

g) Od svih liturgija najjače izražava ovu misao ona sirska od sv. Marute, koja ima ovakovu epiklezu: »Mitte super me et super oblationem istam Spiritum Sanctum... requiescat super oblationes istas et eas sanctificet... et panem hunc simplicem transmutet atque efficiat corpus ipsum... ipsius Verbi Dei et Salvatoris... et vinum mistum quod est in hoc calice, transmutet et perficiat sanguinem ipsius Domini, Verbi Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.«²¹

A sada da vidimo i koji primjer iz zapadnih liturgija. U galikanskim misama nazivlje se ta molitva ili: Post Secreta, ili: Post Mysterium, ili pak: Post Pridie. »Post Mysterium« i »Post Pridie« već dosta jasno kažu, da im je mjesto iza posvetnih riječi, a »Post Secreta« znači isto što i prva dva naziva, jer su se riječi pretvorbe tiho izgovarale. Sva ova »Post Pridie«, »Post Mysterium« i »Post Secreta« imadu gotovo u svakoj misi drugačiji obrazac. Neka uopće nemaju smisla

²⁰ Renaudot, o. c. p. 513.

²¹ Renaudot, p. 263.

epikleze, kakovu smo do sada u istočnim liturgijama vidjeli. Nu ima i takovih, koja po svom obliku imaju na prvi mah isti smisao s epiklezom, pa zato navodim i iz ove liturgije par primjera.

h) Galikanska misa na svetkovinu Obrezovanja Gospodnjeg ima ova Post Secreta: »Haec nos, Domine, instituta et praecepta retinentes, suppliciter oramus: uti hoc sacrificium suscipere, et benedicere, et sanctificare digneris: ut nobis fiat eucharistia legitima in tuo, Filiique tui nomine, et Spiritus sancti, in transformationem corporis ac sanguinis Domini Dei nostri Jesu Christi Unigeniti tui«...²²

i) Ista na svetkovinu Stolice sv. Petra ima taj Post Mysterium: »Haec igitur praecepta servantes, sacrosancta munera nostrae salutis offerimus, obsecrantes, ut immitere digneris Spiritum tuum sanctum super haec solemnia: ut fiat nobis legitima eucharistia in tuo, Filiique tui nomine, et Spiritus sancti, in transformatione corporis ac sanguinis Domine Dei nostri Jesu Christi Unigeniti tui, edentibus nobis vitam aeternam, regnumque perpetuum conlatum bibituris«.²³

Što se tiče ostalih zapadnih liturgija, kao mozarapske, vizigotske a napose rimske, ne možemo naći ni takovih izražaja, kakove navedoh u ovim dvijem primjerima iz galikanskih misa u užem smislu. Kasnije ćemo vidjeti, da ove formule uza sve prizivanje Duha Sv. u toj liturgiji, pa makar i »in transformationem«, nemaju nipošto smisao epikleze, kako ju nesjedinjeni danas shvaćaju.

B) Nepravna epikleza. Već sam prije spomenuo, da možemo epikleze podijeliti u prave i neprave. Pravim epiklezama nazivam one, koje po svojem obliku izgledu tako, kao da se zbilja nije pretvorba ovršila riječima Gospodnjim, već se prizivlje Duh Sv. da tu istom iza riječi Gospodnjih obavi. Nu ima i takovih epikleza, gdje se ne priziva Duh Sv., već sama druga božanska osoba, da izvrši pretvorbu, ili, ako se i priziva Duh Sv., onda se ne priziva, da izvrši pretvorbu, već u koju drugu svrhu. Da onda u takovim slučajevima ne može biti go-

²² Mabillon: De liturgia gallicana. Lutetiae 1685. l. 3. p. 202.

²³ Ibid. p. 227.

vera o epiklezi u smislu današnje grčke nauke, jasna je stvar. Evo dakle sada nekoliko primjera neprave epikleze.

a) Najstarija neprava epikleza je ona iz ulomka veronskog palimpsesta, o kome ćemo, kao i o dvijema dokumentima, što slijede, kasnije više govoriti, a glasi ovako: »Accipiens panem gratias tibi agens dixit: accipite, manducate: hoc est corpus meum; quod pro vobis confringetur. Similiter et calicem dicens: Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur: quando hoc facitis, meam commemorationem facitis. Memores igitur mortis et resurrectionis ejus offerimus tibi panem et calicem gratias tibi agentes, quia nos dignos habuisti adstare coram te et tibi ministrare. Et petimus, ut mittas Spiritum tuum sanctum in oblationes sanctae ecclesiae; in unum congregans des omnibus, qui percipiunt, sanctis in repletionem Spiritus sancti ad confirmationem fidei in veritate, ut te laudemus et glorificemus per puerum tuum Jesum Christum« ...²⁴

b) Statuta apostolica (statutum XXI) imadu ovu epiklezu: »Suppliciter oramus te, ut mittas Spiritum tuum sanctum super oblationes hujus ecclesiae pariterque largiaris omnibus, qui sumunt de iis (ut prosint eis ad) sanctitatem: ut repleantur Spiritu sancto, et ad confirmationem fidei in veritate, ut te celebrent et laudent in Filio tuo Jesu Christo« ...²⁵

c) Testamentum Domini ima veoma čudnovatu epiklezu, ako se takovom može nazvati, a upravlja se na cijelo Sv. Trojstvo: »Offerimus tibi hanc gratiarum actionem, aeterna Trinitas, Domine J. C., Domine Pater, a quo omnis creatura et omnis natura contremiscit in se confugiens, Domine Spiritus sancte, adfer potum hunc et escam hanc sanctitatis tuae, fac ut nobis sit non in iudicium . . . (Slijedi duga molitva za sve moguće darove, a među ostalima kaže i ovo: »Da igitur, Domine, ut oculi nostri, qui ad intus sunt, te intuantur, te glorificent, te magnificent et tui memores sint, tibi que serviant, quoniam in te uno portionem habent, Fili et Verbum Dei, cui omnia subjiciuntur. Eos qui sunt, in charismatibus

²⁴ Dom Cagin: Eucharistia. U skizalici iza str. 148.

²⁵ Ibid. Isto tako i tekst, što slijedi.

revelationum sustine usque in finem, qui sunt in charismate sanationis confirma, qui habent virtutem linguarum, robora, qui laborant in verbo doctrinae, dirige...) ... Da deinde, Deus, ut tibi uniantur omnes, qui participando accipiunt ex sacris (mysteriis) tuis, ut Spiritu sancto repleantur ad confirmationem fidei in veritate, ut tribuant tibi semper doxologiam et Filio tuo dilecto Jesu Christo, per quem tibi gloria et imperium cum Spiritu tuo sancto in saecula saeculorum«. Zaista čudna mješavina i neprestano promijenjivanje osoba. Nu tome se ne treba čuditi, jer je autor liturgije bio pod uplivom monarhijanističke i patripasijonističke hereze.

d) Još zanimivija je epikleza Serapiona, biskupa tmuiškog (oko g. 339—360.). U njoj se moli, da druga osoba Presv. Trojstva izvrši pretvorbu: »Adveniat, Deus veritatis, sanctum tuum Verbum super hunc panem, ut panis fiat corpus Verbi, et super hunc calicem, ut calix fiat sanguis Veritatis. Et fac, ut omnes communicantes remedium vitae accipiant ad curandum omnem morbum et ad confortandum omnem profectum et virtutem non in condemnationem, Deus Veritatis, neque in contumeliam et opprobrium«. Dašta, treba imati na umu, da se i ova epikleza nalazi nakon riječi Gospodove ustanove.²⁶

e) G. 1908. prigodom euharističkog kongresa u Londonu, publiciran je odlomak kanona iz papirusa, koji potječe iz 7. ili 8. stoljeća, a pronaden bi u Egiptu u samostanu Balizeh, pa je danas poznat pod imenom »Papyrus Deir Balizeh«. Ovaj odlomak pobudio je pažnju učenjaka, navlastito radi toga, što ima epiklezu prije riječi ustanove. Evo dakle tog odlomka u latinskom prevodu prema uspostavljenom tekstu: »Reple et nos gloria tua, quae apud te est, et mittere dignare Spiritum sanctum tuum in has creaturas et fac panem quidem corpus Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, calicem autem sanguinem (Novi testamenti. Quia Dominus noster J. C. in qua nocte tradebatur, accepit panem eumque fregit deditque) discipulis (suis et apostolis) dicens: (Accipite, manducate, omnes) ex eo: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur in remissionem peccatorum. Similiter postquam cenavit accipiens calicem be-

²⁶ Kanon mise Serapionove izdan je 1808. po nekom kodeksu na gori Atosu od Wobbermina u »Texte und Untersuchungen«, a ponovno ga izdao Funk: Didascalia et Constitutiones apostolorum, 1905. str. 172 sq.

nedixit et bibit, et dedit eis dicens: Accipite, bibite ex eo omnes: Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum: (Hoc facite in meam commemorationem.) Quotiescunque manducabitis panem hunc et calicem illum bibetis, mortem meam annuntiate et resurrectionem meam confitemini, Mortem tuam annuntiamus«. ²⁷ — Po svom obliku ova epikleza razlikuje se od ostalih ne samo time, što se nalazi prije riječi ustanove, već i time, što je upravljena na prvu osobu Sv. Trojstva, ne samo da pošalje Duha sv., već da i ona učini kruh i vino tijelom i krvlju Gospodnjom.

f) Liber Ordinum, koji je bio u uporabi u vizigotskoj i mozarapskoj liturgiji od 5.—11. stoljeća, ima epiklezu, koja glasi ovako: Post pridie: »Memores sumus eterne Deus, Pater omnipotens, gloriosissime passionis Domini nostri Ihesu Christi Filii tui, Rerurrectionis etiam et ejus Ascensionis in celum. Petimus ergo Majestatem tuam Domine... et descendat super hunc panem, et super hunc calicem plenitudo tue divinitatis. Descendat etiam, Domine, illa sancti Spiritus tui incomprehensibilis maiestas, sicut quondam in Patrum hostiis mirabiliter descendebat. Ac presta, Domine, ut hujus panis vini-que substantia sanis custodiam adhibeat, languentibus medicinam infundat; discordantibus insinuet reconciliationem et supereminentem pacis augeat karitatem. Stultis infundat sapientiam, et sapientibus ne extollantur tribuat disciplinam: omnibusque ad te confugium facientibus plenissimam conferat sospitatem, et regni celestis plebem tuam faciat coherendem. Amen.« ²⁸

²⁷ Cabrol: Dictionnaire d'archéologie et liturgie: Canon. vol. II. col. 1895. Ovaj riječnik još nije gotov, te izlazi u pojedinim svescima u Parizu. Istina, ima i drugih grčkih i koptičkih liturgija, koje imadu vrst epikleze i prije riječi ustanove, ali se nakon ovih ponovno moli prava epikleza. Tako grčka liturgija sv. Marka odmah iza »Sanctus« veli: »Napuni također, o Bože ovu žrtvu blagoslovom, koji dolazi od tebe po silasku tvoga Duha svetoga«. Slično ima koptička liturgija od Sv. Ćirila. (Brightman, o. c. p. 132 i 176.) Tako i ona egipatska misa, koju je objelodanio Baumstark. (Oriens christianus 1901. str. 1-45.) Zato mnogi misle, da ni papirus Deir Balizeh nije izuzetak od te općenitosti, jer da tobože ne znamo, nije li u nastavku bila prava epikleza. (Cfr. Echo d'Orient 1909. str. 329 sli.) Nu ipak je tuj velika razlika, jer je velika udaljenost od Sanctusa do riječi ustanove. Sličnih saziva ima u svakoj liturgiji, tako na pr. u grčkima već kod takozvane proteze, kod nas kod Offertorija: Veni Sanctificator omnipotens Deus, pa ih ipak nitko ne smatra epiklezama!

²⁸ Cabrol: Les origines liturgiques, str. 259 sli.

g) Takozvana misa sv. Augustina ima ovu epiklezu: Super oblata: »Memores sumus, aeternae Deus, Pater omnipotes, gloriosissimae passionis Filij tui, recurrectionis etiam Ascensionisque in coelum. Petimus ergo Majestatem tuam Deus, ut ascendant praeces humilitatis nostrae in conspectum tuae clementiae, et descendat super hunc panem et super hunc calicem plenitudo divinitatis tuae. Descendat etiam Domine illa sancti Spiritus tui incomprehensibilisque majestas sicut quondam in patrum hostias descendebat. Per eundem Dominum«.²⁹

Iz dovole navedenih primjera razabiremo: a) Da imade u različitim liturgijama od veoma starih vremena pravih epikleza, t. j. takovih, koje na oko davaju pravo onim nesjedinjenima koji tvrde, da je za pretvorbu osim riječi ustrove potrebna i epikleza, t. j. saziv Duha sv., da on pretvori kruh i vino u tijelo i krv Gospodnju. Drugo je pitanje, da li davaju pravo i onima, koji tvrde, da je za pretvorbu dostatna sama epikleza. Na to ćemo odgovoriti tek kasnije. b) Da imade epikleza, koje su upravljene na sve tri osobe sv. Trojstva. c) Samo na Oca ili Sina. d) Da ima epikleza, koje mole i za pretvorbu elementa i za duhovna dobra vjernicima. e) Da ima epikleza, koje doduše sazivaju Duha sv., no ne za čin pretvorbe, već da učini, da žrtva bude spasonosna vjernicima. Razumije se, da nam nijedna epikleza, kojom se moli bilo koja Božanska osoba, da učini žrtvu spasonosnom ljudima, ne čini nikakve poteškoće; ali ne možemo to isto tvrditi za one, koje nakon riječi ustanove traže pretvorbu darova, jer izglede, da ti darovi nisu jošte riječima ustanove pretvoreni.

(Nastavak slijedi).

